

TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM zondag 4 februari 2018

Van wie is het Woord?

Joost Baars

Goedemorgen allemaal. Ik wilde deze toespraak beginnen met het in zijn geheel voorlezen van een van mijn favoriete essays. Het is van de Engelse essayist G.K. Chesterton. Hij schreef het in reactie op een lezersoproep van een krant, die zijn lezers de vraag voorlegde: wat is er mis met de wereld? Dit was Chestertons respons:

Dear sirs,

I am.

Sincerely,

G.K. Chesterton

Dit essay vat beter samen wat ik graag wil zeggen dan wat ik u ook maar te vertellen zou hebben. De verleiding is dus groot om het hierbij te laten. Temeer daar ik me ongemakkelijk voel in deze positie. Dat is om twee redenen. De eerste is dat ik niet zeker weet of ik wel doorga voor een gelovige. Ik ben niet religieus opgevoed, en hoewel ik mij de afgelopen jaren om allerlei redenen de geloofstaal enigszins eigen heb gemaakt, kan ik me er niet toe zetten om ook het identiteitsspel - dat Christelijk geloven óók is, op zijn minst sinds Constantijn, maar waarschijnlijk sinds nog eerder - rondom die tegelijk zo intieme en belachelijke bestaanshouding mee te spelen. Terwijl ik die gemeenschapszin wel heel serieus neem. Het komt erop neer dat ik, terwijl ik in uw midden verkeer, gewoon niet weet of ik oprecht ben of een charlatan.

De tweede reden is dat deze positie, die ik hier nu bekleed, de afstamming is van de positie van Petrus. Ik ben dus Petrus. Ik sta hier in de Petrustraditie. Maar ben ik wel echt gerechtigd u hier het geloof te komen uitleggen? Vanuit de formaliteit van de positie die ik hier nu twintig minuutjes zal bekleden wel, zou je zeggen. Jezus heeft Petrus immers zijn Rots genoemd. Op hem bouwde hij zijn kerk. En daar zijn we nu, in de kerk. Door hier samen te komen, bevestigt u op zijn minst in zekere zin dat narratief van de Petrustraditie. En u heeft mij hier binnen gehaald en op de Petrusstoel gezet. Ik heb in principe dus alle recht om te spreken.

Maar wil ik het wel? Ja, ergens wel. Ik ben een ijdel en geopinieerd mens en lijd net als de meeste sociale mediagebruikers aan de ziekte van het spuien van opinies. Dat dat een ziekte is, merk ik als ik serieus aan het schrijven ga. Als dichter wilde ik altijd een zogeheten 'geëngageerde' bundel maken. Dat is een raar woord, 'geëngageerd'. Het zegt dat het ene gedicht meer over de wereld gaat dan het andere. Terwijl het mij niet duidelijk is wat het verschil in belang is tussen een grassprietje en een wereldoorlog. De in Zweden wonende Palestijns/Syrische dichter Ghayath Almadhoun vertelt me altijd dat Zweedse dichters zich bij hem excuseren over het feit dat ze natuurlyriek schrijven. Jij schrijft tenminste over belangrijke dingen, zeggen ze. Ghayath schrijft over de oorlog waar hij uit is gevlucht maar die hij diep binnenin hem meedraagt. Hij zegt zijn Zweedse collega's altijd dat hij net als hen schrijft over wat hij om zich heen en binnenin hem ziet. En dat hij hoopt dat ook hij ooit als een Zweedse dichter natuurlyriek kan schrijven.

Als oorlog van belang is, dan is hij dat omdat vrede van belang is, zou je kunnen zeggen. En wat is vrede anders dan de mogelijkheid om over grassprietjes te schrijven?

Zou ik over de Syrische oorlog schrijven omdat ik die belangrijker vind dan de binnenplaats achter mijn balkon (waarover mijn bundel *Binnenplaats* voor een goed deel gaat), dan is dat schrijven 'uit mijn hoofd'. Ik ondervind die oorlog niet aan den lijve. Het is dan haast onvermijdelijk dat je schrijft over de wereld zoals je al denkt dat die is, omdat het beeld in je hoofd niet gecorrigeerd kan worden door je ervaring. En we weten één ding zeker: de wereld is niet zoals wij denken dat ze is. De wereld is altijd meer dan je denkt. En werkelijk schrijven is niet de poging om de wereld zoals je denkt dat ze is te vangen, het is een manier om de wereld - in zover ze meer is dan je denkt, ten goede of ten kwade - te verwelkomen. In een goed gedicht is altijd plek voor twee. Het is altijd een plek waar een Ander binnen kan komen. Letterlijk: een lezer. Maar ook figuurlijk. In alle betekenissen van het woord.

Het woord. Het woord is gevallen. Dat woord, beste mensen, is niet van mij. Daar komt het op neer. Ik ben een dichter, maar mijn woord is niet van mij. Dat klinkt belachelijk misschien, maar het is hoogstens net zo belachelijk als iedere vorm van religieus besef. Sterker: het *is* religieus besef. Je kunt het ook niet op een andere manier vertellen. Tom Waits spreekt hardop tegen de liedjes die hij nog niet geschreven heeft. De Amerikaanse dichter Jack Spicer beweerde dat marsmannetjes zijn gedichten influisterde en schreef brieven aan een al dode Lorca. De Engelse dichter Gerard Manley Hopkins schreef dat de enige ware criticus Christus is.

Wie is die criticus? Het is de criticus waar ik nu tegenover sta. U bent die niet, hoe vol kritiek u ook wellicht kunt zijn. Uit Matteüs 16:15-18.

Hij zegt tot hen: Maar gij,
wie zegt gij dat ik ben?
Ten antwoord zegt Simon Petrus:
u bent de Gezalfde
de zoon van de levende God!
Ten antwoord zegt Jezus tot hem:
Zalig ben je, Simon Barjona!,
omdat vlees of bloed jou dat niet heeft onthuld
nee, mijn Vader in de hemelen!-
en ik zeg jou
dat jij een Petrus,- rotsman, bent:
op deze petra,- rots,
zal ik mijn vergadering bouwen
en de poorten van het schimmenrijk
zullen haar niet te sterk zijn;

De conventionele manier van deze tekst lezen is dat Petrus zich zó sterk toont in zijn geloof - want hij hoeft de volbrenging van de passie van Jezus niet te aanschouwen om in Jezus de Messias te zien - dat Jezus zegt: op jou bouw ik mijn kerk, jij wordt het fundament van het geloof dat ik ga stichten. En met jou al jouw opvolgers, waarvan ik er nu een ben. Volgens de conventionele interpretatie van deze passage, geeft criticus Jezus hier Petrus, en daarmee zijn institutionele opvolgers - waaronder nu: ikzelf - een goede recensie.

En dat is fijn, een goede recensie krijgen. Of een prijs. Het streelt je ego. Bovendien werkt het als een machtsafrodisiacum. Waar mensen voorheen nog wel eens verbaasd waren dat mijn bundel bij Van Oorschot verschenen was, vinden ze dat nu vanzelfsprekend. Ineens neemt iedereen je serieus.

En dat is echt superhandig als je de Petrusstoel wilt bekleden en eens een keer iets wilt beweren waar mensen naar luisteren. En zie: u zit hier naar mij te luisteren.

Maar wat zegt het werkelijk over de kwaliteit van wat ik zeg? De ware criticus - zeg ik met Hopkins - is Christus.

Wat wil dat zeggen? Volgens mij niet dat de ware criticus de door Christus aangewezen vertegenwoordiging op aarde, de kerk is. Volgens mij is de lezing van de net aangehaalde passage niet helemaal incorrect, maar er mist wel iets. Wat er mist is een bepaald gevoel voor de grap van de tekst, voor de ironie van het christendom, voor de manier waarop 'de Christus' zich in zekere zin aan deze hele situatie onttrekt, als een uitgestoken hand die op het laatste moment in scherts wordt teruggetrokken.

Jezus vraagt: wie denk jij dat ik ben? Simon zegt: de Messias natuurlijk! Vervolgens beloont Jezus Simon met de centrale positie in zijn 'kerk'. Daar zit iets mafs in. Want als Jezus God is, dan weet hij al dat Simon geen Rots, geen Petrus is, maar een Windvaan. Dan weet hij al dat deze Petrus Hem drie keer zal verloochenen, en na de verrijzenis drie keer niet zal herkennen, waarna hij met hangende pootjes terug tot hem zal komen. Waarom zou Jezus in vredesnaam op zo iemand zijn kerk bouwen? Waarom noemt hij hem 'Rots'?

Mijn antwoord is: 'Rots' is een bijnaam. Jezus en zijn discipelen zijn een vriendengroep. In een vriendengroep maak je elkaar belachelijk met bijnamen. Hoe doe je dat? Door bijvoorbeeld in een bijnaam iemand een eigenschap toe te kennen die hij overduidelijk niet heeft. 'Grapjas' noem je iemand die grappen maakt die niet leuk zijn. 'Weldoener' iemand die nooit een rondje voor zijn rekening neemt. En 'Rots' iemand die allesbehalve standvastig is.

Wie denk je dat ik ben? De Messias natuurlijk! Nou, Simon Barjona, jij bent alvast zalig, want je hebt dat niet in het vlees of het bloed kunnen ondervinden (dat hele drama moet zich namelijk nog afspelen), dus je hebt het vast van mijn Vader gehoord (lees: je hebt zeker een direct lijntje met God of zo). Het is een mooie achternaam, Barjona, de enige keer dat die achternaam in de Bijbel genoemd wordt. Bar betekent zoon, Jona komt van de stam die 'wijn' betekent, en 'wijn' staat - ik heb mij dit, niet gehinderd door enige eigen kennis over de verschillende talen in de Bijbel, laten wijsmaken door een theologische website op het internet, dus neemt u dit vooral met een korreltje zout - voor de geest, voor de cultuur, voor alles dat verzonnen is, en ook voor de verandering van geest, de verandering van opinie dus. De Simon die in dit stadium al zegt overtuigd te zijn van de voltrekking van de belofte van Christus, is een 'zoon-van-de-geest', ofwel: hij heeft het zelf bedacht, of hij praat een verhaaltje na dat hij heeft gehoord. Anders gezegd: hij heeft het in een boekje gelezen. En hij zegt het niet omdat hij het tot in zijn botten voelt, maar omdat hij bij zijn meester in het gevele wil komen.

En Christus wéét dat. Met andere woorden: hij wéét dat Petrus' woorden ijdel zijn. Hij wéét wat er van zal komen: teleurstelling, diepe, bittere teleurstelling. Loochening. Door de mand vallen. En Christus benoemt dat ook, niet door Petrus een charlatan te noemen, maar door hem in liefde belachelijk te maken met een bijnaam: Rots. Op die Rots - de Rots als grap dus - bouwt hij zijn samenkomst. Dus: niet op het door Petrus voorgewende rotsvaste geloof, maar op de loochening van de ijdelheid van dat neppeloof, dat geloof uit-het-hoofd, die in de bijnaam Petrus al ligt besloten, die er met andere woorden al in is geaccepteerd.

Jezus bouwt zijn kerk dus, wat mij betreft, op de onmogelijkheid van Petrus en al zijn opvolgers om bezit te nemen van hem, Het Woord. Wij zullen dat Woord iedere keer weer moeten ervaren, tot ons moeten laten komen, niet in de geest, door het te bedenken bij gelegenheden als deze preek, maar in het lichaam. Wat niet wil zeggen: in het gevoel, maar in de ervaring, daar waar de wereld onze gedachten breekt. Zoals Christus' lichaam wordt gebroken. Zoals Petrus' lichaam hem de waarheid vertelt niet in zijn hersens maar in zijn buik, die kolkt van schaamte als hij eindelijk de grap begrijpt. Zoals dat onbeschrijfelijke tekort Petrus uiteindelijk terug naar Jezus drijft, en Jezus hem vergeeft door niet meer te vragen wie hij is - hem niet meer dwingt om het juiste te zeggen - maar of Petrus van hem houdt. Drie keer. Drie keer ja. En dat is genoeg om te zeggen: hoed dan mijn schapen.

En dit is relevant in de wereld buiten de kerk. Ons 'engagement' loopt voortdurend vast in opinies. De seculiere wereld mag de Petrusstoel dan formeel vaarwel gezegd hebben, we hebben hem bij onze uittocht uit de kerk meegenomen en geïnstalleerd op iedere straathoek. In de vorm van een eindeloze stroom columnisten, bijvoorbeeld, waarvan het aantal evenredig stijgt met het dalen van het aantal onderzoeksjournalisten. En met de komst van sociale media, waardoor letterlijk iedereen - ik ook - zo nu en dan op die Petrusstoel gaat zitten om de wereld - de ware ekklesia - eens even uit te leggen hoe ze eigenlijk in elkaar zit.

Dat is op zich allemaal niet zo erg, maar ik heb vaak het gevoel dat ons gevoel voor 'engagement', onze activistische energie zeg maar, te veel gaat zitten in het uiten van opinies, en te weinig in daadwerkelijk handelen. Alsof we een enorm vertrouwen hebben in de kracht van opinies om de wereld te veranderen. Ik snap wel waarom dat is. We staan voor enorme uitdagingen: klimaatverandering, racisme, een bedreigde wereldorde. Het is om bang van te worden. En een handeling is meestal maar heel klein, terwijl een zichtbaar effect vaak uitblijft. Zo vergeten mensen vaak dat Rosa Parks niet één keer voorin de bus ging zitten, maar talloze keren, en dat ze bij iedere keer behalve die ene gewoon werd opgepakt en anoniem in de cel belandde, zonder enige aanleiding voor hoop op verandering. Toch ging ze iedere keer weer op pad. Te veel mensen als zij schrijven nu in plaats daarvan een opiniestuk. Of ze twitteren. Ze doen dat omdat woorden iets magisch hebben. Ze wekken de indruk dat ze echt van jou zijn. Dat je er macht mee kan uitoefenen. Wie spreekt, is een beetje de God van zijn eigen wereld. Je zegt: er zij licht. En er was licht.

En jij bent dan dat licht. Maar dat is niet waar natuurlijk. Petrus kan wel zéggén dat hij gelooft dat Jezus de Messias is, maar het zal blijken dat het allemaal veel ingewikkelder in elkaar zit, dat h́j ingewikkelder in elkaar zit, dat hij, met andere woorden, meer is dan hij denkt dat hij is. En dat ware vooruitgang - of om een meer kerkelijk synoniem voor dat woord te gebruiken: verlossing - ligt in de talloze nederlagen die je tegenover je vriend en criticus Christus - het Woord - de Schepping - moet lijden.

In de linkse beweging is het woord 'woke' in zwang. Ik lees het woord graag als de bereidheid om je door dingen van je stuk te laten brengen, om bepaalde maatschappelijke mechanismen - zoals racisme - onder ogen te zien en onder ogen te zien dat ze ook in jezelf zitten. Dat is ook de oorspronkelijke betekenis van het woord. Maar het wordt ook gebruikt in een andere zin, namelijk dat je 'woke' bent als je over voldoende kennis beschikt om er een inclusieve politiek op na te houden. Met die versie van 'woke' kun je elkaar de maat nemen.

Echter, wat Christus hier in deze passage van Matteüs, en in het verdere verloop van dit verhaal tussen hem en Petrus laat zien, is dat die inclusiviteit, dat welkom, niet gaat over kennis. Het gaat over liefde. En liefde kan *altijd*. Iedereen die getrouwd is, weet dat je de pijn van de ander niet hoeft

te *begrijpen* om er rekening mee te houden. En dat het begrijpen van de pijn vaak pas volgt *nadat* je er in liefde rekening mee hebt gehouden. Zo is het ook niet nodig om te begrijpen dat Zwarte Piet racisme is. Wat nodig is, is erkennen dat er een mens tegenover je staat die zegt: ik heb pijn. En dat dat belangrijker is dan welk intellectueel inzicht dan ook. Het zoveelste opiniestuk over het onderwerp, zal daarom helemaal niets veranderen. De lichamelijke aanwezigheid van zwarte mensen - bij intochten, maar ook op de arbeidsmarkt, op de televisie, op scholen, in kerken - wel.

Wie verwelkomt wat hij niet begrijpt, zal zijn begrippenkader ineen zien tuimelen. Die zal niet in spreken, maar in zwijgen uitbarsten. Die zal van zijn stuk gebracht worden. Dát is voor mij Christus, de criticus die ik nog niet begrijp, en waartegenover ik als ik spreek gedoemd ben voor te wenden dat ik dat wel doe - zoals de opvolgers in de Petrustraditie gedoemd waren om geen kerk-voor-de-grap te maken, precies zoals ik hier nu tegenover u spreek - en waartegenover ik juist daardoor gedoemd ben in zwijgen uiteen te vallen. Waardoor er daadwerkelijk ruimte voor Hem ontstaat. Hem het Woord. Hem de Ander.

Dames en heren, die Petrus, die bange Windvaan, die leugenaar, die charlatan, ben ik. Wat er mis is met de wereld, dat ben ik. Mij hoort het Woord niet toe en u ook niet. Dat Woord komt tot ons in de onttakeling die Christus - als wij zijn Woord denken te spreken - bij ons teweeg brengt. In die onttakeling, dat geloof ik echt, kunnen wij allemaal samen zijn.